

БУКОВИНСЬКІ ГОВІРКИ І СЕРБЬСЬКО-ХОРВАТСЬКА МОВА

Близькість української мови до сербсько-хорватської чи не вперше відзначив С.Смаль-Стоцький (1, с.410), однак, як вважає Ю.Шевельов (2, с.6), вчений не спромігся на достатнє фактологічне підкріплення своєї гіпотези, так само як її критики радянської доби не спромоглися ні на що, крім голого заперечення (3, с.32). “Спираючись же на теорію хвиль при поширюванні мовних явищ, а отже на ізголоси, які можуть ту саму мовну територію зв’язувати одночасно з різними спорідненими мовами, — вказує О. Горбач, — Степан Смаль-Стоцький — правда, механічно враховуючи різної давнини й значення мовні факти, — доводив про не менш тісне пов’язання української мови із сербо-хорватською“ (4, с. 27). Ця лінгвістична проблема переплітається з питаннями історичними, етнологічними, більше того, без урахування даних історії, археології, фактів слов’янської племінної міграції вона, фактично, не може бути вирішена. Питання мовної спорідненості, при своєму задовільному розв’язанні, зможе пролити світло також на загадку “білих хорватів“, “хорватського мікрокосму“, що свого часу збентежила М.Грушевського: ‘Та з того виходить таке диво, що на сім просторі сиділи поруч себе три однойменні народи, які належали до трьох осібних груп — чеської, польської та руської (української — О.Ц.), а взявши сюди ще тих полудневих емігрантів, будемо мати якийсь містичний хорватський мікрокосм, до котрого входили народи всяких слов’янських галузей“ (5, с.211).

На наш погляд, при встановленні близькості мовних систем нам не залишається нічого іншого, як визнати, більш того, спертися на існування саме такого “хорватського мікрокосму“, але не містичного, а справжнього, і сміливіше проводити зіставний аналіз названих слов’янських мов, а саме української, польської, чеської і, насамперед, української із сербсько-хорватською для виявлення спільних, споріднюючих фактів.

Ареал розміщення білих хорватів, що у “Повісті времінних літ“, за словами М.Грушевського, “вчисляються між руськими народами“, частково накладається на територію сучасних буковинських (покутсько-під-карпатських) говірок (6, с.347). Отже, саме вони при проведенні компаративного аналізу української та сербсько-хорватської мов повинні виявити низку фонетичних та граматичних рис, ідіоматичних дериваційних зразків. Таке порівняння матиме значний ступінь історичної вірогідності, оскільки між буковинськими говорами і сербсько-хорватською мовою не було протягом VII-XX ст. контактів, які б суттєво вплинули на їх граматичну структуру (мова в окремих випадках може йти лише про опосередковану (чеською чи болгарською etc мовами) взаємодію.

Спорідненість між сербсько-хорватською мовою й покутськими говорами виявляється вже при першому погляді в лексичних паралелях типу: ватра - ватра, газда - газда, уй, уйак - вуй, вуйко, стрико - стрий, дружба (приятель) - дружба (на весіллі), масни - масний, колиба - колиба, вјевирца - вивірка, смрек - смерека, модри (колір) - модрин тощо. При більш глибокому аналізі можна помітити й інші відповідності. Так, окремі форми, утворені від загальнослов’янських або запозичених коренів, мають близький або тотожний фонетичний вигляд, характерну однотипну семантику, напр.: угледіти (“побачити“) - угледати, копати (“бити“) - конати, страхуватися (“боятися“ — СУМ не фіксує такого ЛСВ значення) - страхувати се, моцний (“міцний“) - моһан, потрафляти (“потрапляти, влучати“) - тrefити, штрукати (“колоти“) - штрукати (“розтягувати“) - “kroz proreze njenih zjeno Nevad ugleda ono Drugo...“ (D.Cvitan); “No stvar mu je dalje kopala po glavi“ (D.Cvitan); “Dubroveani (...) kako su stra hovali od svakog pretjeranog ugleda pojedince“ (R.Bogisic’); “A zene su danas veoma moc'ne..(Z.Tomicic’); “jedva je ispljunuo (...) kad je opet strefilo!“ (D.Cvitan); “...a iz okolnih rastrkanih farmi diralo se nekoliko oblacica dima“ (B.Benedikt).

Спільними виявляються й деякі ідіоматизовані звороти, основані на особливому семантичному наповненні варіативних значень лексичних одиниць. Так, у сербсько-

хорватській мові наявні сполучення, паралельні покутським: падає дош (мжичка), насипати (воду). пор.: “Kisa im je padala i po lieu i po tjelu (Z.Tomicic’); (cugsfirer) naredio (...) dasiraju vodu za goveda*(H.Kikic).

Буковинські говори й сербсько-хорватська мова диспонує надзвичайно характерною спільною вигуковою формою “йой”: “Впав би на землю, безсилий, затулив вухи руками та би заплакав... Йой! Бо вже не годен“ (М. Коцюбинський), “Јој... јао... Господин, дуоктор то бол. и, страшно бол. и“ (В.Десница).

Серед найбільш яскравих маркуючих фонетичних рис, що споріднюють буковинські говори із сербсько-хорватською мовою — наявність е на місці давнього а, що виявляється у тотожності форм (пор. схв. тешко, почетек, пет, десетек).

Спільною диференціюючою рисою є близьке фонетичне оформлення закінчення орудної о відмінка іменників І відміни ж.р. (і відповідно прикметникових та займенникових форм), напр.: Най возьмемся оддав силов До одної справи“ (Ю.Федькович; “(Петро:) Прогнівив я вас своє темностев...“ (М. Черемшина); “Bog s tobom i svudi dobra t’kob i srec’a“ (Dz.Drzic’); “posten glas imate i pravdom (...) razumno gledate ovi grad s drzavom“ (M.Vetranovic’).

Цікавою особливістю покутсько-підкарпатських говорів і сербсько-хорватської мови є фонетично-дериваційні форми, що пов’язані із скороченням фонетичного складу, усиченням кінцевої морфеми внаслідок акцентно-фонетичних та дериваційних процесів.

Такі апокопні та дієрезні форми, як правило, є оригінальними, специфічними і в межах говорів певної мови, пор. сх.-укр. ‘мо (від може), буковинське *ади, хло*’ etc. Кілька таких утворень можна зіставити з сербсько-хорватськими формами. Так, на специфічність редукції давнього *есмь* у сполученні з дієприкметниками на л у гуцулів, польських гуралів — підгалян і сербів — вказував ще О.Потебня (7, с.251-254), пор. ще *ню, тя, доста, бігме*: “Жидам тебе не можна продати, але якби прийшов до мене святий Юрій, то, бігме, подарував би-м ті“ (Б.Стефанік); “Довбуш на ню подивив си та й зачев співати“ (Нар. пісня); “Як візьметься (Рахіра) порядно до праці, а з весною буде її доста...“ (О.Кобилянська); “Аекже, аек, бігме, даруймо! — говорив Юрко Бросюк“ (М.Черемшина); “...Oncas se tja utec“ (N.Naleskovic); “U njemu je kiptila zelja, da sto prije vidi nju“ (Z. Toimicic’); “Ti si vec popio dosta piva i jos ti nije dosta?“ (Z.Tomicic’); “Dubrovcani imali podosta knjiga“ (R.Bogisic); Taj bogme ne rozlikuje popa od popadie” (J.Thurber, pr. G.Gracan); “Jest, boga mi, jest - kaze on“ (H.Kikic).

Надзвичайно характерною рисою, що об’єднує буковинські говори із сербсько-хорватською мовою, є ідіоматична експресивна конструкція з підсилювальною часткою іден / йеден, напр.: “Єк котрий панок ци слуга показався надворі ци в покою, то опришки на него скричют: “Лицем ід’- землі, повішенику ти іден!“ (Г.Хоткевич) — у М.Черемшини зустрічається паралельна форма “повішенику дідьчий“: “Його бартка так само мигтіла перед очима в Івана. Потеруха б тя стерла!..“ “Опришку еден!..“, “Маріяна:) Ігій! Безстиднику еден!...“ (М.Коцюбинський). Ця фразеологізована конструкція взагалі не фіксується 11-томним академічним словником (див., зокрема, серед ЛСВЗ лексеми *один* (СУЛМ, V, 626-638). У той же час широко представлена в сербсько-хорватській мові, пор.: “Treba da se ponosis, gaduro jedna!“ (H.Kikic); “Mars van stoko, ja ne vozim, ak’ stesta ne izadete, ste culi stoka jedna?“ (D.Cvitan).

Як буковинські говори, так і сербсько-хорватська мова мають значну кількість лексичних одиниць, граматичних моделей (як дериваційних, так і синтаксичних), що пов’язують їх з головним масивом української мови, що, власне, природно для говорів певної мови і є тим фактором, який визначає приналежність говору, що виник на ґрунті племінного діалекту, до певної сучасної слов’янської мови. Цей факт свідчить, з одного боку, про близькість граматичних структур, в цілому, української і сербсько-хорватської мов, з іншого, про саме **український** характер племінної мови білих хорватів, що до останнього часу не виділялися серед головних протоукраїнських племен (так, як, наприклад, поляни, древліяни чи волиняни).

Література

1. Smal-Stocki St., Gartner T. Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. — Wien, 1913.
2. Шевельов Ю. Покоління 20-х у українському мовознавстві // Слово. — 1933. — № 5.
3. Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. — Л., 1972.
4. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських // Горбач О. Зібрані статті: У 7 т. — Мюнхен, 1933. —Т.3.
5. Грушевський М. Історія України-Руси. У 2 т. — К., 1991. — Т.1.
6. Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини. — Чернівці, 1995.
7. Див.: Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. — М., 1958. — Т. I-II.